

MURÎD EL-BERGÛSÎ'NİN ŞİİRLERİNDE AYET İKTİBASLARI*

Hayrettin Bahar*

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora
Öğrencisi, hayrettin.bahar@ogr.sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8760-5402

ÖZ

Klasik dönem Arap edebiyatı metinlerinde kullanılan ayet iktibas, dinî kültürün bir yansıması olduğu gibi modern dönem Arap edebiyatı ürünlerinin oluşumunda ve şekillenmesinde de önemli bir yere sahiptir. Pek çok edebiyatçı, çalışmalarında evrensel hükümler ihtiva eden Kur'an ayetlerinden iktibaslar yaparak mesajlarını okura iletir ve alıntılanan ayetle eserlerine değer katar. İktibas, bazen ayetin tamamı bazen de bir kısmı alınmak suretiyle yapılan bir edebî sanattır. Hem lafız yönünden metni güzelleştirir hem de mana yönünden farklı çağrışımlarla eserin anlam dünyasına zenginlik katar. Modern Arap edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Filistinli şair Murîd el-Bergûsî (1944-2021) de şiir çalışmalarında iktibas sanatını kullanmıştır. Bergûsî, şiirlerinde kullandığı ayet iktibaslarını özenle seçmiş, seçilen ayetin kıssası ile günümüz problemlerine işaret etmiş ve geçmiş ile şimdiki zaman arasını mukayese ederek pek çok meseleyi ele almıştır. Dolayısıyla bu makalede Murîd el-Bergûsî'nin ayet iktibaslarından yararlanış şeklini, iktibasın onun şiirlerinde lafız ve mana cihetinden yaptığı etkiyi ve şekil yönünden şiirini nasıl süslediği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Modern Arap Edebiyatı, Bedî', Ayet iktibas, Murîd el-Bergûsî.

INTERTEXTUALITY OF QURANIC VERSES IN MURID AL-BERGUSI'S POEMS

* Bu makale, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Doç. Dr. Hamza ERMİŞ danışmanlığında devam etmekte olan "Murîd Bergûsî'nin Şiirlerinin Tematik Yönden İncelenmesi" başlıklı doktora tez çalışmamdaki ilk tespitlerimden hareketle üretilmiştir.

ABSTRACT

The intertextuality of Quranic verses, commonly employed in classical Arabic literature texts, not only reflects religious culture but also holds significant importance in the formation and shaping of modern Arabic literary works. Many authors convey their messages to readers by incorporating quotations from Quranic verses that contain universal principles, thus adding value to their works. Intertextuality, practiced through either the complete inclusion or partial extraction of verses, is a literary art that enhances the text both in terms of language, embellishing the composition, and in terms of meaning, enriching the world of interpretation within the work. Mourid al-Barghouti (1944-2021), a prominent figure in modern Arabic literature and a Palestinian poet, also employed the art of intertextuality in his poetic works. Al-Barghouti carefully selected the verses he used in his poems, drawing connections between the selected verse's narrative and contemporary issues, while comparing past and present times to address various matters. Therefore, this article aims to explore the utilization of Quranic intertextuality by Mourid al-Barghouti, examining its impact on his poems in terms of language, meaning, and aesthetics.

Keywords: Modern Arabic Literature, Eloquence, Intertextuality of Quranic verses, Mourid al-Barghouti.

GİRİŞ

Her medeni toplumun duygusal anlamda sözcülüğünü yapan edebiyatı bulunmaktadır. Bu edebiyatın da din, tarih, tarihi vakıalar ve şahıslar, mitolojik unsurlar, günlük hadiseler ve muhtelif bilim alanları gibi beslendiği birçok kaynağı bulunmaktadır. (Yeşildağ, 2015, 44) Öte yandan Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şerifler İslami ilimlerde temel kabul edilen iki ana kaynaktır. İslam medeniyetinin temel kabul ettiği bu iki kaynak tefsir, hadis, fıkıh, dilbilim gibi disiplinlerin oluşmasına ve kayda değer katkılar sağlamasına neden olmuştur. Arap edebiyatı da Kur'an-ı Kerim'in nazil olmasından sonra şekil ve içerik bakımından bir hayli değişiklik göstermiş ve İslamiyet Arap edebiyatını da etkileyerek ona yön vermiştir. (Kara, 2021, 91) Dolayısıyla pek çok şair, şiirlerini inşa ederken Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflerden iktibasta bulunmuştur.

İktibas, lügatte “*ilim almak, faydalanmak, ateş yakmak için bir yerden kor almak*” gibi anlamlara gelen bir bedi' sanatıdır. Şiir yahut nesirde bir ayeti kerime veya hadisi şerifin

tamamının ya da bir kısmının kullanılması anlamına gelmektedir. (Bolelli, 2017, 435) İktibas sanatında asıl olan Kur'an-ı Kerim ayeti veya Hz. Peygamberin hadisi olduğuna dair herhangi bir bilginin bulunmamasıdır. (Kazvîni, 2009, 406-413; Teftâzânî, 2007, 721-722; Bulut, 2014, 326-327) Alıntılanan ayet ve hadislerin kolay bir şekilde anlaşılacağından dolayı kaynak gösterilmediği gibi iktibas edilen ayet ya da hadisin şiire ustaca yerleştirilmesi şartı vardır. Metne canlılık ve estetik bir anlatım katması, ifadeyi pekiştirip güzelleştirmesinden dolayı iktibas, edebi sanat olarak kabul edilir. (Bulut, 2014, 327) Diğer yandan iktibasa iktibas denilebilmesi için alıntılanan ayet ya da hadisin en az bir terkipten oluşması da zorunludur. Bu nedenle metnin içindeki alıntının tek bir kelimededen oluşması iktibas olarak değerlendirilmez. Aynı şekilde şiirlerdeki uzun iktibaslar da makbul görülmez. (Durmuş, 2000, 52) Ayrıca yapılan iktibasın metin içinde kafiye, vezin, seci gibi zaruret durumlarında alıntılanan ifadenin asıl manasının kaybolmamasına dikkat ederek küçük değişiklikler yapılabilir. (Bulut, 2014, 326-330)

İktibas sanatı, İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren kullanılmış ve Kur'an ayetleriyle süslenmeyen eserler için de güdük, hayırsız anlamına gelen "el-Betrâ" kelimesi kullanılmıştır. (Durmuş, 2000, 52) Yanı sıra şiir ve nesir çalışmalarında yeri gelmesine rağmen Kur'an ayetlerinden ya da hadislerden bir ifadeye yer verilmemesi olumlu karşılanmamıştır. Örneğin, İmrân b. Hittân isimli bir şahsın Emevi valisi Ziyâd b. Ebîh'in (53/673) huzurunda îrâd ettiği hutbesini bazı hatipler müzakere etmiş ve "Eğer bu gencin hutbesinde Kur'an'dan bir parça bulunsaydı o, Arapların en büyük hatibi olurdu." ifadesini kullanmışlardır. (Câhız, 2009, I/87; Durmuş, 2000, 52)

Modern dönem Arap edebiyatı çalışmalarında da görülen iktibas sanatı, şiir ve nesirde sağladığı anlam genişliği ve düşünce çeşitliliğiyle etkisini göstermiştir. Modern dönem Arap edebiyatının önemli bir ismi olan Filistinli şair Murîd el-Bergûsî de şiirlerinde iktibas sanatını kullanmıştır. Bergûsî'nin şiirlerinde iktibas kullanmasının temelinde Kur'an-ı Kerim'in etkisinin yadsımamak gerekmektedir. Bunun yanında o, şiirlerinde ayet ile duygu ve düşüncelerini yansıtmak, ele aldığı metni lafız ve mana cihetinden kuvvetlendirmek, geçmiş ve günümüz arasında ilişki kurarak mesajını okura iletme ve alıntılacağı ayet ile şiirinde farklı çağrışımlar uyandırmak için iktibastan yararlanmakta ve böylece anlatımını etkili kılmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla iş bu makalede Bergûsî'nin şiirlerinde iktibas sanatını nasıl kullandığı meselesi üzerinde durulacaktır. Onun şiirlerinde iktibas sanatını nasıl ele aldığına dair -yapmış olduğumuz araştırmalarda

ülkemiz merkezinde bir incelemenin bulunmaması, konumuzu önemli kılmaktadır. Bu çerçevede makalemizde öncelikle Bergûsî'nin hayatına kısaca yer verilecek ardından - yukarıda da ifade ettiğimiz üzere- konumuz, Bergûsî'nin şiirlerindeki ayet iktibasları ile sınırlı tutulacaktır. Bu bağlamda ayet iktibasının şiire kattığı anlam zenginliği, şiir metninin ayet ile olan ilişkisi ve Kur'an kıssasıyla şiirde anlatılan olayın birbiriyle benzerlik göstermesi ve ayetin şiirde oluşturduğu çağrışımlar ele alınacaktır.

1. MURİD EL-BERGÛSÎ'NİN ŞİİRLERİNDE AYET İKTİBASLARI

Murîd el-Bergûsî, 8 Temmuz 1944 yılında Filistin'deki Batı Şeria'ya bağlı Deyr Gassâna köyünde dünyaya gelmiştir. (Bergûsî, 2011, 78;110) Ramallah şehrinde liseyi tamamlamış ve akabinde 1963 yılında Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümünde üniversite eğitimine başlamıştır. Mezun olduğu 1967 senesinde İsrail işgali altında olan memleketine dönmesi yasaklanmış ve otuz yıl boyunca birçok Arap ve Batı ülkelerinde sürgün hayatı yaşamıştır. (Elbendary, 2003) 1970 yılında Mısırlı roman ve hikâye yazarı Radvâ Âşûr (1946-2014) ile evlenmiştir. Bu evlilikten 1977 yılında Temîm isminde bir oğulları dünyaya gelmiştir. (Bergûsî, 2011, 164) Bergûsî, yetmişli yıllarda başladığı yayın hayatında on üç şiir divanı ve iki nesir çalışması yayınlamıştır. Hayatı boyunca yaşadığı menfi hadiseler onun şiirlerini ve edebî kişiliğini etkilemiştir. Bergûsî, 14 Şubat 2021 yılında Amman'da vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Bahar, 2022) Şaire yönelik bu bilgilerden sonra iktibas sanatına geçiş yapabiliriz.

İktibas sanatı, belagat ve fesahat bahçesindeki bir bahçıvanın diğer bir meyve ağacından güzel bir dal kesip aşu yaptığı lezzetli meyveler vermeye elverişli bir ağaca benzetilmiş ve iktibas sanatıyla zenginleşmiş mısraların da zihinlerde güzel izlenimler bıraktığı dile getirilmiştir. (Yeşildağ, 2015, 47) Nitekim ayet ve hadislerde kullanılan edebi sanatların okura sunduğu haz ve lezzetler takdire değerdir. Böyle bir tat ve haz sunan, İslami dönemden itibaren sosyal ve kültürel yaşamı bütün yönleriyle etkisi altına alan İslamiyet'in temel kaynaklarını da şiir veya nesirden ayrı düşünmek mümkün olmayacaktır. Kur'an ve hadisten yapılan alıntılar ibareye sıcaklık ve canlılık katmakla birlikte aynı zamanda sözü de güzelleştirmektedir. (Üstün, 2022, 524)

Mesele Murîd el-Bergûsî'nin şiirleri çerçevesinde ele alındığında ise onun bu ayet iktibaslarını tam ve nakıs diye iki kısımda işlediği, incelenen şiir metinlerinde ise nakıs iktibasa daha çok yer verdiği görülmektedir. Burada şu hususa yer vermek gerekir. O da

lafza dayalı tam ve nâkıs iktibasta asıl olan Kur'an ayetlerinin birebir alınması ya da küçük değişikliklerle şiirde kullanılması anlamına gelmektedir. Bu bilgilerden sonra Tam İktibas'a geçebiliriz:

1.1 Tam İktibas

Tam iktibas, şiirde kullanılan ayet lafzının tamamının alıntılanması anlamına gelmektedir. Bergûsî'nin şiirlerinde tam iktibas iki yerde geçmektedir. Şairin 2005 yılında neşredilen ve tek şiirden oluşan "Muntasafu'l-Leyl" (Gece Yarısı) isimli şiirinde Duha suresi beşinci ayette geçen ﴿وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى﴾ "Pek yakında Rabbin sana verecek sen de razı olacaksın." (ed-Duhâ 93/5) ayetinin tamamı alıntılanmıştır. Şiirde iktibasın kullanıldığı mısralar şu şekildedir: (Bergûsî, 2013, 1/56-57)

Hayat hayat,
Böyle (Senin yaşadığın gibi) olsa da
Rabbinin sana verdiği gibi
(Pek yakında Rabbin sana verecek sen
de razı olacaksın.)

الحياة الحياة
وَلَوْ عَلَى هَذِهِ الشَّكْلَةِ،
كَمَا أُعْطَاكَ رَبُّكَ،
[وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى]

Alıntılanan mısralarda ayetin şiirde oluşturduğu çağrışım hayatın Allah'ın kurduğu düzene göre yaşanılması durumunda kişinin herhangi bir sıkıntıyla karşılaşmayacağı vurgulanmıştır. Ancak karşılaşılan sıkıntıların Allah'ın koyduğu düzen dışında hareket edilmesinden kaynaklı olduğu söylenebilir. İkinci bir durum ise ayetin bir öncesine bakarsak "ahiret hayatının dünya hayatından daha hayırlı" olduğu ifade edilmektedir. Muhtemeldir ki şair, yaşanan bu hayatta savaş, sürgün, ölüm gibi menfi olayların yaşanmasına rağmen bu dünyada çekilen sıkıntıların ahirette bir mükâfatı olacağını düşünmüştür.

Aynı şiirin diğer bir bölümünde ise şair, Tîn suresi dördüncü ayette geçen ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَن تَقْوِيمٍ﴾ "Şüphesiz biz insanı en güzel biçimde yarattık." (et-Tîn 95/4) ayetinin tamamını şiirde kullanmıştır. İktibasın geçtiği şiir dizeleri şöyledir: (Bergûsî, 2013, 1/77-78)

Okuyucu, tilavet ettiği bir harfi bile
gizlemez:
[Şüphesiz biz insanı en güzel biçimde
yarattık.]

الْمُقْرَأُ لَا يَطْمِسُ حَرْفًا مِمَّا يَتْلُو:
[لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَن تَقْوِيمٍ]
أَسْمَعُكَ تَقُولُ لَهُ بِعَيْنَيْكَ،
بِعَيْنَيْكَ، لَا بِلِسَانِكَ:

Gözlerinle söylerken duyuyorum seni
 Gözlerinle, dilinle değil:
 Sen evrenin merkezisin
 Unuttun mu Âdemoğlu?
 Sen evrenin merkezisin
 Sırtını kaldır yukarı!
 Başını eğ aşağı!

أَنْتَ مَرْكَزُ الْكَوْنِ
 هَلْ نَسِيتَ يَا ابْنَ آدَمَ؟
 أَنْتَ مَرْكَزُ الْكَوْنِ
 ارْفَعْ مُؤَخَّرَتَكَ إِلَى الْأَعْلَى!
 اخْنِ رَأْسَكَ إِلَى الْأَسْفَلِ!

Alıntılanan şiir dizelerinde şair, insanoğlunun en güzel biçimde yaratıldığını şiirde iktibas ettiği ayet ile yansıtmıştır. Şair, ayetin kastettiği manaları kendi şiirsel ifadeleriyle yorumlayarak insanoğlunun bu dünyadaki değerinin farkında olması gerektiğini vurgulamıştır. Bununla birlikte şair, insanoğlunun kâinatın özü olduğunu ve insanlığın tabiatına uygun bir şekilde yaşaması ve davranması gerektiğini ifade etmiş, fakat aynı zamanda kişinin kibirli yaşamını bırakıp tevazu sahibi olmasını insanlığının bir gereği olarak belirtmiştir.

1.2. Nâkıs İktibas

Şiirde kullanılan ayetin tamamının değil de bir kısmının alıntılanmasına nakıs iktibas denilir. Şair, şiir metinlerinde ayetin bir kısmını sanki şiirinden bir parçaymış gibi ustaca kullanmıştır. Bu alıntılanan ayet ile şiirinde farklı çağrışımlar yapmayı amaçlamıştır. Aynı şekilde şiirin geneline bakıldığında bazen ayet ile bir ilişki kurulmuş olmasına rağmen bazen de ayetin içerdiği manadan farklı oluşu dikkat çekmektedir.

Bergûsî'nin eser isimlerinde ve şiir başlıklarında zaman zaman ironi, tazmin, iktibas, telmih gibi sanatları kullandığı görülmektedir. Başlıklar için bu tür sanatları bilinçli olarak kullandığını ve bunun da şairin bir üslup özelliği olarak karşımıza çıktığını söyleyebiliriz.

Modern dönem şiirlerinde yaygınlık kazanmış olan iktibasta şairler, peygamberlerin kişiliklerini yansıtarak mesajlarını okura iletmektedirler. Nitekim Bergûsî de şiirlerinde zaman zaman peygamber isimlerini kullanmıştır. Bu peygamberlerden biri de Hz. Yusuf'tur. Şair, Hz. Yusuf'un kişiliği ile Filistinli arasında bir benzerlik kurmaktadır. "Ekelehu'z-Zi'bu" (Onu Kurt Yedi) isimli şiirinde nâkıs iktibas, şiir başlığıyla yapılmıştır. Şair, bu şiirini 1987 yılında suikasta uğrayan Filistinli karikatürist Naci el-Ali (1936-1987) için yazmıştır. Bu şiirde Naci el-Ali'nin ölümünden dolayı duyduğu hüznü tasvir etmektedir. Yusuf suresi on altı ve on yedinci ayetlerde geçen ﴿وَجَاؤْ أَبَاهُمْ﴾

عِشَاءً يَبْكُونَ، قَالُوا يَا أَبَانَا إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا فَأَكَلَهُ الذِّبَابُ وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ ﴿١٦﴾
 “Akşamleyin ağlayarak babalarına geldiler. Ey babamız! Biz yarışmak üzere uzaklaşmış, Yusuf’u da eşyamızın yanında bırakmıştık. (Ne yazık ki) onu kurt yemiştir! Fakat biz doğru söyleyenler olsak da sen bize inanmazsın.” (Yusuf 12/16-17) ayetinden iktibas yapılmıştır. Buradaki iktibas hem şiir başlığında hem de şiirin içeriğinde yapılmıştır. Şiir metnindeki ayet iktibas örneği de şu şekildedir: (Bergûsî, 2013, 2/121)

Taşıyın kurtlara özrümü

O gün kurt yemedi Yusuf’u

Ancak Yusuf kaçmamış

Ve büyük bir korkuya da kapılmamıştı.

فَلْتَحْمِلُوا لِلذِّبَابِ اعْتِدَارِي

وَمَا أَكَلِ الذِّبَابُ يُوسُفَ يَوْمًا

وَلَكِنَّ يُوسُفَ لَيْسَ الَّذِي يَحْتَمِي

بِالْفِرَارِ

وَلَيْسَ الَّذِي يَنْتَهِي رَاجِعًا

Yukarıdaki dizelerde Bergûsî, Hz. Yusuf’un yaşadığı olay ile Naci el-Ali’nin başına gelen hadise arasında benzerlik kurmaktadır. Aralarındaki fark ise Naci’nin fiilen öldürülmüş olmasıdır. Hz. Yusuf kıssasında üvey kardeşlerinin ona bir komplo kurarak ortadan kaldırmak istemeleri, öldürmekten kaçınarak Mısır’a giden bir kervana satmaları ve Yusuf’un gömleğini kana bulayıp onu kurdun yediğini söyleyerek babalarını kandırmaya çalışmaları Kur’an-ı Kerim’de anlatılmaktadır. Bergûsî’nin şiirde bu kıssayla vermek istediği mesajın aslında hikâye şahsiyetleriyle bir denge kurarak Naci’nin fiili katilinin Yahudiler olduğuna işaret ettiği anlaşılmaktadır. (Hatîb & Antîr, 2018, 54)

Bergûsî’nin şiirlerinde iktibas ettiği ayetleri seçerken tarihte gerçekleşmiş olaylar ile içinde bulunduğu ân arasında bir ilişki gözeterek şiirlerini ele aldığı fark edilmektedir. “Lâ Müşkilete Ledeyy” (Hiçbir Problemim Yok) başlıklı şiirinin beşinci bölümünde İbrahim suresi otuz yedinci ayette geçen ﴿رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ﴾ “Rabbimiz! Ben soyumdan bazısını senin kutsal evinin (Kâbe’nin) yanında ekin bitmez bir vadiye yerleştirdim.” (İbrahîm 14/37) ayetinden iktibas yapılmıştır. Şiirin ilgili bölümü şu şekildedir: (Bergûsî, 2013, 1/440-441)

Düşlerim dün bindi gecenin trenine

Nasıl veda edeceğimi bilemedim onlara

Çorak bir vadiye yuvarlandığı

öğrendim haberlerden

(Tüm yolcular arasından makinisti

kurtulmuş)

أَحْلَامِي رَكِبْتُ، أَمْسَ، قِطَارَ اللَّيْلِ

وَلَمْ أَعْرِفْ كَيْفَ أُودِعْتُهَا

وَأَتْتَنِي أَنْبَاءُ تَدْهُورِهِ فِي وَادٍ لَيْسَ

بِنِي زَرْعٍ

(وَنَجَا سَائِقُهُ مِنْ بَيْنِ الرُّكَّابِ

جَمِيعًا)

Hamdettim Allah'a ve çok ağlamadım.
Çünkü küçük kâbuslarım var
Onları büyük hayallere çevireceğim
inşallah
Hiçbir sıkıntım yok.

فَحَمَدْتُ اللَّهَ، وَلَمْ أَنْكُ كَثِيرًا
فَلَدَيْ كَوَابِسٍ صُعْرَى
سَأَطُورُهَا، إِنَّ نَسَاءَ اللَّهِ، إِلَى أَحْلَامٍ
كُنْبَرَى
لَا مُشْكَلَةَ لَدَيْ

Yukarıda alıntılanan dizelerde geçen ayetin şiirle ilişkisine bakıldığında Bergûsî, her ne kadar düşlerinin çorak bir vadiye yuvarlandığını ifade etse de şiirin devamındaki dizelerde onun ümitvar olduğu ve bu ümitlerinin bir gün yeşereceği belirtilmektedir. Ayette Hz. Hacer ile oğlu Hz. İsmail'i ekin bitmez bir vadiye yerleştiren Hz. İbrahim'in, onları Rabbinin emri üzere buraya getirdiğini ve buranın daha sonra bir yerleşim yeri haline geldiğini Kur'an kıssasından öğrenmekteyiz. Bergûsî'nin şiirdeki bu dizeleri, ayeti kerimeden yaptığı iktibas ile benzerlik göstermektedir. Şairin Filistin'in içinde bulunduğu durum, Hz. Hacer ve oğlu Hz. İsmail'in içinde bulunduğu durum ile yansıtılmaya çalışılmaktadır. Nitekim onların çorak bir vadiye bırakılmalarında yaşadıkları korku ile şairin işgal sonrasında yaşadığı korku benzer görülmektedir. Bu nedenle şairin, şiirin devamında küçük korkularının olmasını ve onları büyük düşlere dönüştürmek istemesini, Hz. Hacer ve Hz. İsmail'in bırakıldıkları yerin yeşermesi gibi şairin de yaşadığı yerin bir gün yeşereceğini düşünerek şiirde farklı bir çağrışıma gitmiştir.

Bergûsî'nin nâkıs iktibası kullandığı "Hüm" (Onlar) başlıklı şiirinde ise Yusuf suresi kırk üçüncü ayette yer alan ﴿وَقَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعَ عَجَافٍ وَسَبْعَ سُنْبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ﴾ (Yusuf 12/43) ayetinden; aynı şiirin devamında Kâf suresi otuzuncu ayette geçen ﴿يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ وَنَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ﴾ "O gün cehenneme «Doldun mu?» deriz. O da «Daha var mı?» der." (Kâf 50/30) ayetinden iktibas yapılmıştır: Şiirde iktibasın geçtiği yerler şöyledir: (Bergûsî, 2013, 2/325-326)

Kurudu
Hiçbir meyve yok ağaçlarda
Bir ot da yok kıyıyı yeşerten nehir
üzerinde
Kurudu

جَهَنَّمَ
فَلَا ثَمْرٌ عَلَى شَجَرٍ
وَلَا عَشْبٌ عَلَى نَهْرٍ تُخَضِّرُهُ
الضِّفَافِ
جَهَنَّمَ

*Biz onu canlarımızla, samimi
ilişkilerimizle, dostluklarımızla ve
çocukluğumuzla sulamıştık
Yağdık
Ona bulut olacağımızı söyledik ve
yağdık
Suluyoruz, suyumuzu/ kanımızı
dağıtıyoruz
Uzak vaatleri ve meyveler devşirmeyi
düşlüyoruz
Bir de bakarsın ki yedi kuraklık
ardından yedi kuraklık daha
Daha fazla ister misin yağmur
yağmasını?*

سقىناها نفوسا والعلاقات الجميلة
والأحبة
والطفولة
وانسكبنا
قلنا: نكون لها الغمامة، وانسكبنا
نسقي، نوزع ماءنا / دَمْنَا
ونحلم بالمواعيد البعيدة والقطاف
فإذا سبغ عجاظٌ بعدها سبغ عجاظ
هل من مزيدٍ تتبعين هطوله؟

Bergûsî, şiirlerinde vurguyu artırmak ya da verilmek istenen mesajı okura iletmek amacıyla anahtar kelime ya da cümleler kullanmakta ve bunu da tekrar sanatıyla göstermektedir. Alıntılanan şiirde “Kurudu” ifadesinin iki defa tekrar edilmesiyle şiirde işgalin sebep olduğu kuraklığa vurgu yapılmıştır. İşgal nedeniyle vatan toprağında yeşilliğin kuraklığa dönüştüğü, ağaçların meyve vermeyi bıraktığı ve insanlar arasındaki sosyal ilişkilerin bile kaybolduğu yansıtılmıştır. Ayrıca Filistinlilerin vatan toprağını yeşertmek için canla başla uğraştıkları, bulut olup topraklarına su oldukları vurgulanmıştır. Şiirde kullanılan iktibasın da ayetten biraz farklı olarak ele alındığı ve kuraklık üzerine kuraklık olduğu belirtilmiştir.

İkinci iktibas örneğinde ise ayetin lafız olarak aynı olmasına rağmen içerik olarak ayetten farklı ele alındığı görülmektedir. Şöyle ki ayette cehenneme hitaben “*Daha fazlasını ister misin?*” ibaresi kullanılırken şiirde kuraklık üzerine “*Daha fazla yağmur ister misin?*” ifadesi geçmektedir. Nitekim şairin vurgulamak istediği durum Filistin’in işgal edilmesi ile şehrin kurak bir yere dönüştüğü ifade edilmektedir. Ayet ile şiir metni arasında bir ilişki kuracak olursak cehennem ile kuraklık bir birine eş değer gözükmemektedir.

Bergûsî’nin şiirlerinde görülen diğer bir nâkıs iktibas örneği ise “Zükâk” (Sokak) başlıklı şiirinde bulunmaktadır. Enfâl suresi altmışıncı ayette yer alan ﴿وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ﴾ “Onlara (düşmanlara) karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve cihat için

bağlanıp beslenen atlar hazırlayın” (Enfâl 8/60) ayetinden iktibas yapılmıştır. Şiirde geçen bölüm ise şöyledir: (Bergûsî, 2013, 2/328-329)

*Ey ömrümüz uzayın, ey çocuklarımızın
anneleri
Çok emzirin onları sütümüzle
Gücünüzün yettiği kadar aydınlık
hazırlayın onlara
Her bir kibrit çöpünü bırakın
Bırakın kandilleri ve yağı
Çünkü gece, içimizde uzunca kalmaya
niyet ediyor.*

*ويا عمرنا امتدّ، يا أهل أطفالنا
أرضعوهم حلبيا كثيرا،
أعدوا لهم ما استطعتم من الضوء
أبقوا لهم كل عود ثقابٍ
وخلوا القناديل، والزيت
فالليل بنوي الإقامة فينا طويلا.*

Yukarıda geçen dizelerde ise ayet ile ilişkili olarak düşmana karşı uyanık ve hazırlıklı olmak gerektiği vurgulanmıştır. Şiirde geleceğe dair bir takım korku ve endişe duyan şairin, toplumsal problemler içine düşebilecek yeni neslin iyi yetiştirilmesi ve elde ne varsa hazırlanıp onlara bırakılmasının düşmana karşı yapılacak en iyi savunma olduğu ifade edilebilir.

Bergûsî'nin “Lî Kâribun fi'l-Bahri” (Denizde bir Kayıgım Var) başlıklı şiirinde ise Meâric suresi beşinci ayette geçen ﴿فَاصْبِرْ صَبْرًا جَمِيلًا﴾ “(Resulüm!) Şimdi sen güzelce sabret.” (Meâric 70/5) ayetinden iktibas yapılmıştır. Şiirin ilgili bölümü şöyledir: (Bergûsî, 2013, 2/257)

*Sabırlarını kaybetmiş ninelerin
gözyaşlarını duyuyorum neredeyse
Yorgun bir şekilde fısıldıyor ((güzel bir
sabr)) diye.*

*وَأَكَادُ أَسْمَعُ دَمْعَ جَدَاتٍ فَقَدْنَ الصَّبْرَ
بَيْهَمَسٌ مُرَهَقًا ((صَبْرًا جَمِيلًا))*

Alıntılanan dizelerde Filistinli ninelerin savaş, işgal ve göç gibi menfi olaylar nedeniyle çektikleri sıkıntılara karşı tahammüllerini kaybettikleri ifade edilmiştir. Ancak tüm bu hadiselerle rağmen bitkin düşseler de birbirlerine sabrı telkin ettikleri vurgulanmıştır. Ayetin işaret ettiği hadise müşriklerin öldükten sonraki dirilmeyi inkâr etmeleri nedeniyle kıyamet, ahiret ve hesap gibi hadiselerin gerçekleşmesini imkânsız görmekte ve bu olayların gerçekleşeceğini haber veren Hz. Peygamberle alay etmektedirler. Onların bu tutumlarına karşı Hz. Peygamberden sabırlı olması istenmektedir. (Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir, 2012, 5/454) Bu mısraların ayet ile olan ilişkisine bakıldığında Filistinli

ninelerin işgalcilere karşı gösterdikleri sabır ile Hz. Peygamberin müşriklere karşı gösterdiği sabır arasında bir ilişki kurulduğu görülmektedir.

Bergûsî'nin diğer bir nâkıs iktibas örneği ise “Saîdu'l-Karavî ve Hulvetu'n-Neb” (Köylü Said ve Bahar'ın Tatlılığı) başlıklı şiirinde bulunmaktadır. Enbiyâ suresi altmış dokuzuncu ayette geçen ﴿قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ﴾ “*Ey ateş! İbrahim için serinlik ve esenlik ol! dedik.*” (Enbiyâ 21/69) ayetinden iktibas yapılmıştır. Ancak alıntılanan ayetin şiirde farklı ele alındığı görülmektedir. Şiirin ilgili bölümü şu şekildedir: (Bergûsî, 2013, 2/434-436)

Biz dedik ki:

Vatan, erkekler ve kadınlardır

Dediler ki: Vatan

Resmi bir beyandır

Dediler ki: Bu ölüm mübarektir

Bu yüzden rüzgâra çıktık ve dedik ki

Ey yaz rüzgârı esenlik ol

Şehitlerin yüzlerine

Onları savun

Vahşi hayvanlar ve yırtıcı kuşlardan

قلنا: إنَّ الوطن رجالٌ ونساءٌ

قالوا: إنَّ الوطن

بيانٌ رسميٌّ

قالوا: هذا الموت مبارك

فخرنا للريح وقلنا

كوني يا ريح الصيف سلاما

فوق وجوه القتلى

نودي عنهم

وحش البر وجوعى الطير

Alıntılanan mısralardaki ayet iktibası ile okura verilmek istenen mesaj yaz mevsiminin kavurucu sıcağının, vatanın işgal edilmesiyle daha da zorlaştığı ve bu sıcaklığın hararetinin Hz. İbrahim'in atıldığı ateşe benzediği belirtilmektedir. Ayet ile ilişkisi ise Filistin halkının başına gelen işgalin Hz. İbrahim'in, Nemrut'un yaktığı ateşe atılması ile eş değer görülmektedir. Filistinlerin Hz. İbrahim'e, işgalcilerin ise Nemrut'a benzetilmesiyle bu yakıcı ateş çemberinden Hz. İbrahim'in kurtulduğu gibi Filistinlilerin de kurtulmasının temenni edildiği yansıtılmaktadır.

Bergûsî'nin şiirinde kullandığı diğer bir nâkıs iktibas ise “Mübarekun Hatvuke fi'l-Ard” (Mübarek Olsun Yeryüzündeki Adımın) isimli şiirinde bulunmaktadır. Fâtır suresi onuncu ayette geçen ﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلَّهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ﴾ “*Kim izzet ve şeref istediyse, bilsin ki, izzet ve şerefin hepsi Allah'ındır. O'na ancak güzel sözler yükselir.*” (Fâtır 35/10) ayetinden iktibas yapılmıştır. Şiirin ilgili bölümü şu şekildedir: (Bergûsî, 2013, 2/497)

Nakşederiz şarkularımızı kayalar
üstüne
Kuşlara yükleriz güzel sözleri
Dolaştırır onu pencereleri üzerinde
Ve çocuklardan öğreniriz aşkımızı

عَلَى الصَّخْرَةِ نَنْقُشُ أَغَانِيَنَا
وَالطَّيْرُ نُحْمَلُهُ الْكَلِمَ الطَّيِّبَ
يَطُوفُ بِهِ عَلَى نَوَافِذِهِمْ
وَمِنَ الْأَطْفَالِ نَتَعَلَّمُ حُبَّنَا

Bergûsî'nin yukarıdaki dizelerinde vatan için terennüm edilen şarkıların izlerinin silinmemesi için kayalara nakşedildiği, güzel sözlerin her yere dağılması için kuşlara yüklendiği ve aşkın ise masumiyeti simgeleyen çocuklardan öğrenildiği vurgulanmıştır. Şiirde kullanılan iktibasın ise ayet ile olan ilişkisi izzetli ve şerefli olmak isteyen herkesin güzel sözlere ihtiyaç duyduğu vurgulanmıştır.

Bergûsî, “eş-Şehvât” (Arzular) başlıklı şiirinde Kehf suresi on sekizinci ayette geçen ﴿وَتَحْسِبُهُمْ أَيْقَاطًا وَهُمْ رُفُودٌ وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ﴾ “Uykuda oldukları hâlde, sen onları uyanık sanırsın. Biz onları sağa sola çeviriyorduk.” (Kehf 18/18) ayetinden iktibas yapılmıştır: Şiirde kullanılan ayet iktibas şöyledir:

Debkeye kalkabilmemiz için dön geri
(O debke) Sallamaz kılıçları
Ancak titretir kalpleri ve saç örgülerini
Sağ yana ve sol yana doğru.

ارْجِعِي كَيْ تَقُومَ إِلَى دَبْكَةٍ
لَا تَهْزُ السُّيُوفَ
وَأَكِنَّ تَهْزُ الْقُلُوبَ وَخُرُوبَ شَعْرِ
الْجَدَائِلِ
ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ.

Yukarıdaki dizelerde Filistin yöresine ait folklorik bir unsur olan debkenin² (halayın) (Yeşildağ, 2017, 131) kılıçları değil de kalpleri titrettiğini ve saç örgülerinin sağa sola sallandığını şair, farklı bir çağrışım uyandırmak için ayetten iktibas yaparak kullanmıştır.

Diğer bir iktibas örneği ise şairin “Rennetu'l-İbre” (İğnenin İniltisi) başlıklı şiirinde görülmektedir. Tîn suresinin ilk üç ayetinde geçen ﴿وَالَّتَيْنِ وَالزَّيْتُونَ وَطُورَ سَيْنِينَ وَهَذَا الْبَلَدَ الْأَمِينِ﴾ “Yemin olsun incire, zeytine, Sîna dağına ve şu emin beldeye” (Tîn 95/1-3) ayetinden iktibas yapılmıştır. Şiirin ilgili bölümü şöyledir: (Bergûsî, 2013, 2/91)

² Debke, davul, zurna ve şarkılar eşliğinde oynanan bir halk dansıdır. Düğünler, bayramlar ve kutlamalarda oynanmaktadır.

İncir, zeytin, güvenli şehir

Başındaki şal, gözlerindeki ilahi sürme,

karanlık kaleler

Geceye düşen iğnenin iniltisi

Uykusuz bıraktı siyahını ve beyazını

الْتَيْنُ وَالرَّيْثُونَ وَالْبَلْدُ الْأَمِينُ

وَسَالُ رَأْسِكَ، كَحُلِّ عَيْنَيْكَ الْإِلَهِيِّ

الْقِلَاعِ الْعَامِقَاتِ

رَنْبِيْنُ إِبْرَتِكَ الَّتِي وَقَعَتْ عَلَى لَيْلِ

سَهْرَتِ سَوَادَهُ وَبَيَاضَهُ

Yukarıdaki dizelerde, ayette geçen kasem (yemin) vavı kullanılmamıştır. Ayetteki güvenli şehir Mekke şehridir. Ancak şair, bu mısralarla aslında incir, zeytin ve güvenli şehir olan Mekke'ye benzeterek Filistin gibi bereketli bir toprağı kaybettikleri için hissettikleri duyguyu yansıtmak istemiş olabilir.

Bergûsî'nin şiirlerinde görülen son bir iktibas örneği ise “İlâ eyne Tezhebu fî misli Leylin ke-Hâzâ” (Böyle Bir Gecede Nereye Gidiyorsun) başlıklı şiirde görülmektedir. Âl-i İmrân yüz elli dokuzuncu ayette geçen ﴿وَلَوْ كُنْتَ فَظًا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ﴾ “Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın hiç şüphesiz etrafından dağılıp giderlerdi.” (Âl-i İmrân 3/159) ayetinden iktibas yapılmıştır. Şiirin ilgili bölümünü şöyledir: (Bergûsî, 2013, 1/212)

Onu kendinden uzaklaştırmak için sert

ve kaba saba ol

Herhangi bir şey ol

Yumuşak davranma ona ey uzun kollu

Onu çekebilirsin

Şefkatle

Kendine doğru

كُنْ غَلِيظًا وَقَطًّا لِنُقْصِيْبِهِ عَنكَ

وَكُنْ أَيَّ شَيْءٍ

وَلَا تَتَرَفَّقْ بِهِ يَا طَوِيلَ الدِّرَاعِ

فَتَأْخُذَهُ

بِالْحَنَانِ

إِلَيْكَ!

Bergûsî'nin yukarıdaki ifadeleri, şiirin kendi bütünlüğü içerisinde incelenmesi halinde, Fetih 48/29 ayetini hatıra getirmektedir. Nitekim bu ayette müminlerin, inkâr edenlere karşı son derece sert olmaları buna mukabil müminlere aynı oranda rahmet ve şefkat içerisinde davranmaları gerektiğini emretmektedir. Şairin dizelerinde zikrettiği ifadeler ise Hz. Peygamber'in, çevresindeki insanlara sert davranması halinde etrafından dağılacaklarını anlatmaktadır. Bu iki husus bir arada değerlendirildiğindeyse şair bir yandan, Filistinlilerin, İsraililere karşı dik durmaları, onlara boyun eğmemeleri, en hafif bir boyun eğme durumu sergilememeleri gerektiğini, diğer yandan ise kendileri gibi olan kimselere şefkat ile davranılması gerektiğini ayetlerden açık ya da gizli tam ya da nakıs ifadeleri sarf etmek suretiyle söylemiş görünmektedir.

SONUÇ

Medeniyet, değerler bütünüdür. Onu inşa eden eserler, birbirlerinden izler taşır, yer yer özgün olsa da birbirlerinden tamamen bağımsız değildir. Dolayısıyla her bir eser, kendinden öncesinden izler taşıdığı gibi kendinden sonrasını da bir şekilde etkiler. Benzer durum edebi sahada inşa edilen eserler için de geçerlidir. Şiir de bu durumdan azade değildir. Onu yazan şair, her ne kadar özgün olmaya çalışsa da kendinden öncekilerin izlerini taşımaya devam edecektir.

Şair, şiirini oluştururken okuyucusunun zihninde etki uyandırmak, ibarelerini çarpıcı kılmak, ifadelerine sıcaklık ve canlılık katmak ve ona deruni anlam yüklemek için yararlanabildiği tüm argümanlardan istifade eder. Bu durum iktibas sanatı için de geçerlidir. Asırlardır edebi çalışmalara değer katan iktibas sanatı, şiir ya da nesirde kullanılmasıyla varlığını sürdürmüştür.

Makalemizin merkezini teşkil eden Bergûsî de kendinden önceki şairlerin iktibas sanatında yürüdükleri yoldan yürümüş, şiirlerini inşa ederken Kur'ân ayetlerinden istifade etmiş ve böylece şiirlerinin etkileyeceğini had safhaya çıkarmaya çalışmıştır.

Filistinlilerin genelde samimi ve dindar oldukları düşünüldüğünde Bergûsî'nin şiirlerinde ayetlere telmihte bulunması onlardan iktibaslar yapması daha anlamlı bir hale gelecektir. Zira şair İsrail baskısı ve işgali altında yaşamlarını idame ettirmek zorunda kalan Filistinlilere yönelik yazdığı şiirlerinde onların hem gönül hem de akıllarına hitap etmiş olacaktır.

Murîd el-Bergûsî, alıntılacağı ayetin tamamını veya bir kısmını almak suretiyle tam iktibas ve nâkıs iktibas olmak üzere onun iki şeklini de kullanmıştır. O, şiirlerinde alıntılacağı ayetleri, ustaca seçmiş ve Kur'an kıssasıyla günümüz olayları arasında bir denge kurmaya çalışmıştır. Bu bağlamda, şehitlik mertebesini, baskı altında yaşasa da kişinin kendisine saygı duymaya devam etmesi gerektiğini, Yusuf'un kardeşleri tarafından kuyuya atılmak suretiyle ölüme terk edilmesi gibi İsrail'in kendisi gibi düşünmeyenleri öldürmeleri, Hz. Hacer'in çölün ortasındaki yalnızlığını Filistinlilerin de çektiğini, Nemrud'un Hz. İbrahim'i yakmak için ateşe hazırlaması gibi İsraililerin de güzel toprakları cehenneme çevirdiklerini, bu topraklarda yaşamak için güzel bir sabrın icap ettiğini, bu topraklarda yaşamının izzetle mümkün olabileceğini şiirleri vasıtasıyla dile getirmiş, İsrail oğullarının anlatıldığı kıssalara gönderme yaparak o bölgeye gönderilmiş peygamberlerin kişilikleri üzerinden mesajını okura iletmiştir.

KAYNAKÇA

- Bahar, H. (2022). Filistinli Şair Murîd el-Bergûsî ve Şiirlerinde Özgürlük Teması. *Gab Akademi*, 2(3), 93-114.
- Bergûsî, M. (2011). *Raeytu Râmallâh* (4. baskı). el-Merkezu's-Sekâfiyyu'l-Arabî.
- Bergûsî, M. (2013). *el-A 'mâlu 'ş-Şi 'riyyetu'l-Kâmile* (C. 1-2). Dâru'ş-Şurûk.
- Bolelli, N. (2017). *Belâgat: Beyân, Me 'ânî, Bedî ' İlimleri*. İFAV.
- Bulut, A. (2014). *Belâgat: Meânî—Beyân—Bedî ' (2. baskı)*. İFAV.
- Câhız, E. O. A. b. B. (2009). *el-Beyân ve 't-Tebyîn: (C. 1-4)*. Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Durmuş, İ. (2000). İktibas. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 22, s. 52). TDV Yayınları.
- Elbendary, A. (2003, Ocak 23). Mourid el-Barghouti: Shades of Green. *Al-Ahram Weekly*.
<http://web.archive.org/web/20130326041914/http://weekly.ahram.org.eg/2003/622/profile.htm>
- Hatîb, A. M. ve Antîr, R. G. (2018). et-Tanâsu'l-Unvânî fî Şi'ri Murîd el-Bergûsî. *Câmi 'atu'l-Betrâ*, 52-64.
- Kara, İ. (2021). Arap Belâgatında İktibas Sanatı. *Artuklu Akademi*, 1(8), 77-98.
- Kazvîni, H. (2009). *el-Îzâh fî Ulûmi'l-Belâga*. el-Mektebetu'l-Asriyye.
- Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (C. 1-5). (2012). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Teftâzânî, S. M. b. Ö. (2007). *el-Mutavvel Şerhu Telhîsi Miftâhi'l-Ulûm*. Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Üstün, M. (2022). Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb'in Dîvânında Kur'ân İktibâsları. *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(18), 518-532.
- Yeşildağ, A. (2015). Arap Şiirinde Ayet İktibası. *Şarkiyat Mecmuası*, 2(27), 43-66.
- Yeşildağ, A. (2017). Şam Bölgesi Arap Halk Ezgileri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, 123-142. <https://doi.org/10.16990/SOBIDER.3832>